

Bijlagen

Is de politiek er voor iedereen?

Een onderzoek naar ervaren representatie,
institutioneel vertrouwen en politieke participatie bij
personen met een migratieachtergrond

onder redactie van

Jaco Dagevos (SCP) en Floris Vermeulen (UvA)

met bijdragen van

Nella Geurts (Radboud Universiteit)

Jurjen Iedema (SCP)

Ruşen Koç (SCP)

Niels Spierings (Radboud Universiteit)

Inhoud

A	Toelichting op de kwantitatieve analyses: databestanden, operationaliseringen en analyses	3
A.1	Gebruikte databestanden: SIM en DPES/DEMES.....	3
A.2	Toelichting op de analyses	6
B	Toelichting op het kwalitatieve onderzoek: focusgroepen en individuele interviews	17
B.1	Focusgroepen	17
B.2	Kwalitatief onderzoek onder personen die politiek en maatschappelijk actief zijn	18
	Literatuur.....	20

A Toelichting op de kwantitatieve analyses: databestanden, operationaliseringen en analyses

A.1 Gebruikte databestanden: SIM en DPES/DEMES

A.1.1 SIM

De Survey Integratie Migranten (SIM) is in 2020 is uitgevoerd onder personen met een Turkse (n = 696), Marokkaanse (n = 570), Surinaamse (n = 638), Caribisch-Nederlandse (n = 592), Somalische (n = 519), Iraanse (n = 855) en Poolse (n = 682) achtergrond. Daarnaast maakt een vergelijkingsgroep van personen zonder migratieachtergrond (n = 771) deel uit van deze survey. Het gaat om personen van 15 jaar en ouder. De Poolse groep in de SIM bestaat uit personen die na 1 januari 2004 in Nederland zijn komen wonen en tot de eerste generatie behoren. Bij de andere groepen gaat het om de eerste en tweede generatie. De SIM 2020 maakt deel uit van een reeks surveyonderzoeken onder personen met een migratieachtergrond. De start daarvan ligt eind jaren tachtig. Deze surveys zijn steeds op verzoek van de overheid uitgevoerd. Dit geldt ook voor de SIM 2020, die door het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW), Directie Samenleving en integratie is gefinancierd. Het Sociaal en Cultureel Planbureau was verantwoordelijk voor de opzet en inhoud van de survey. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) heeft de steekproef getrokken uit de bevolkingsregisters (BRP). Ook heeft het CBS het bestand gewogen. Het veldwerk is uitgevoerd door Labyrinth Onderzoek & Advies.

Er is gebruikgemaakt van een sequentiële aanpak. Steekproefpersonen werden eerst via een brief gevraagd om de vragenlijst via het internet in te vullen. Na circa vier weken werden de personen van wie nog geen vragenlijst was ontvangen, benaderd door een enquêteur. Behalve voor de Surinaamse en Caribisch-Nederlandse groep hadden de respondenten de mogelijkheid om de vragenlijst in te vullen in de herkomsttaal of, in het geval de vragenlijst met een enquêteur werd afgenomen, het interview in de herkomsttaal te houden.

Hoewel de maatregelen vanwege de coronapandemie de uitvoering van het veldwerk hebben bemoeilijkt, hebben de zogenoemde R-indicatoren voor alle onderzochte groepen een hoge waarde (> 0,8) en wijzen ze daarmee op een representatief beeld van de SIM (Dagevos en Kappelhof 2022). Verder blijkt uit een eerste beschrijvende rapportage (Dagevos et al. 2022) op basis van de SIM dat de bevindingen over en binnen groepen aansluiten op het beeld van eerdere SIM's en ander surveyonderzoek. Ook dit wekt vertrouwen in het bestand. Een uitvoerige toelichting op de uitvoering en verantwoording van de SIM 2020 is te vinden in Kruis (2021) en Dagevos en Kappelhof (2022).

A.1.2 DPES/DEMES¹

In deze studie is ook gebruikgemaakt van de Dutch Parliamentary Election Study 2021 (DPES) en de daaraan gekoppelde eerste Dutch Ethnic Minority Election Study 2021 (DEMES).

De **DPES** zijn data die sinds 1971 rond elke Tweede Kamerverkiezing verzameld worden. Bij de verkiezingen van 2021 was de organisatie in handen van de Radboud Universiteit en Universiteit van Amsterdam, onder auspiciën van de Stichting Kiezersonderzoek Nederland (SKON), en ook onderdeel

¹ Deze informatie is gebaseerd op de DPES 2021 en DEMES 2021, zie Jacobs et al. (2021) en Lubbers et al. (2021).

van de internationale Comparative Study of Election Surveys (CSES). Het doel van de DPES is een representatieve dataset te genereren waarmee vernieuwend, vergelijkend en longitudinaal onderzoek gedaan kan worden dat bijdraagt aan het duiden van de verkiezingsuitslag en de staat van democratie in Nederland.

De DPES-data zijn via twee routes verzameld op respectievelijk twee en drie tijdstipmomenten in een panelopzet; voor een overzicht zie tabel A.1. De verzamelroutes zijn het LISS-panel en een digitale en papieren vragenlijst, afgenomen door I&O Research op basis van een CBS-steekproef. Het I&O deel kende een voor- en nameting ten opzichte van de verkiezingen. Het LISS-deel betreft dezelfde voormeting, maar vanwege door LISS opgelegde beperkingen zijn er twee separate LISS-nametingen verzameld onder dezelfde respondenten. Daarbij konden aan de tweede nameting extra items worden toegevoegd, die dus enkel in de LISS-data voorkomen).

In de voormeting omvat de DPES-data ruim 4800 respondenten: zowel het I&O- als LISS-deel omvat ongeveer 2400 respondenten. Daarvan hebben ruim 4500 respondenten de vragenlijst afgerond/opgestuurd. Voor de nameting is dit aantal iets minder dan 3900.

Tabel A.1 Dataverzameling: steekproef, wave en modus^a

	DPES				DEMES	
voormeting	I&O1	papier online	LISS1	online	I&O1	papier online
nameting	I&O2	papier online	LISS2 LISS3	online online	I&O2	papier online
nameting+			LISS3	online		

a Vragenlijsten van DPES en DEMES hebben een gedeelde kern, maar hebben beide ook unieke vragen.

Bron: Jacobs et al. (2021); Lubbers et al. (2021)

In 2021 is voor het eerst een parallel onderzoek gehouden, gefinancierd door Stichting Kiesonderzoek Nederland (SKON) en Radboud Social Cultural Research (RCSR), onder kiesgerechtigden met een niet-westerse migratieachtergrond: de **DEMES**. Hierin zijn een groot deel van de vragen uit de DPES gesteld. Een ander deel is vervangen om ruimte te maken voor vragen gelinkt aan processen die specifiek of pregnant zijn voor mensen met een migratieachtergrond of behorend tot een etnische minderheidsgroep.

De DEMES-data zijn op dezelfde manier verzameld als de DPES-I&O-data: met een papieren en digitale vragenlijst, waarbij de uitnodiging in alle gevallen op papier en in het Nederlands was. Hierbij werd gebruikgemaakt van een door het CBS verstrekte steekproef, met een voor- en nameting onder dezelfde respondenten. De voormeting omvat ruim 750 respondenten die de vragenlijst afgerond dan wel opgestuurd hebben. Voor de nameting geldt dit voor iets meer dan de helft: 381 respondenten. Daarbij dient aangetekend te worden dat er ook bij de specifieke variabelen vaak nog *missing* waarden zijn; hier houden we in het analyseren rekening mee.

Daar waar de DPES- en DEMES-vragenlijsten overlappen, zijn vergelijkingen te trekken. Hierbij moet worden aangetekend dat ook de DPES-data zelf kiesgerechtigden met een niet-westerse migratieachtergrond omvat, maar dat van deze deelsteekproef geen verder informatie bekend is qua achtergrond, met uitzondering van eerste of tweede generatie. De DPES en DEMES gezamenlijk

bevatten samen maximaal bijna 1100 respondenten met een niet-westerse achtergrond (eerste en tweede generatie).²

Voor beide sets maken we gebruik van de in de data geleverde **gewichten** op basis van migratieachtergrond, geslacht en leeftijd. Deze zijn zowel voor de voor- en nameting bekend. In de analyses wordt, in lijn met de gebruikte items, voornamelijk de weging van de nameting gebruikt. Bij het wegen corrigeren we de gewichten, zodat de *n* in de analyse gelijk is aan de *n* in de data, na selectie van respondenten met geldige waarden na operationalisatie. Daarvoor vermenigvuldigen we het oude gewicht met de ongewogen *n* en gedeeld door de *n* na weging met het oude gewicht. Waar relevant wordt dit separaat gedaan voor de deelsteekproeven van respondenten met migratieachtergrond en zij zonder migratieachtergrond.

Meer informatie over de dataverzameling en vragenlijst en (veelal descriptieve) uitkomsten is te vinden in de openbare datadocumentatie (Sipma et al. 2021a, 2021b, 2021c).

A.1.3 SIM en DPES/DEMES

De kracht van de SIM zit in de breedte van de onderwerpen en in de forse aantallen personen met een migratieachtergrond: rond de 600 per groep. De SIM bevat informatie over ervaren representatie, institutioneel vertrouwen en politieke participatie, maar deze thema's zijn met een beperkte set indicatoren in kaart gebracht. De DPES-/DEMES-studies zijn in 2021 uitgevoerd. Zij zijn geworteld in het onderzoek naar stemgedrag en de staat van de democratie dat rond elke parlementsverkiezing wordt uitgevoerd. Daardoor bevatten zij in vergelijking met de SIM meer en uitgebreidere metingen van onderwerpen die in deze studie centraal staan (bv. informatie over vertrouwen in electoraal proces, meting van externe politieke *efficacy*). In de DEMES- en DPES-onderzoeken gaat het om personen die voor de Tweede Kamerverkiezingen kiesgerechtigd zijn. Dat wil zeggen dat de respondenten 18 jaar of ouder zijn en de Nederlandse nationaliteit hebben. Dit is een verschil met de SIM, waar ook personen zijn opgenomen die niet de Nederlandse nationaliteit hebben.³

In de DPES-/DEMES-onderzoeken zijn, naast personen met een Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Caribisch-Nederlandse achtergrond, ook personen ondervraagd uit de MENA- (Midden-Oosten en Noord-Afrika), (overig) Aziatische, Afrikaanse en Latijns-Amerikaanse landen. In vergelijking met de SIM zijn de aantallen personen met een migratieachtergrond aanzienlijk kleiner. Bij sommige analyses kan daardoor alleen het onderscheid worden gemaakt naar categorie personen uit alle hiervoor genoemde landen. Er is gebruikgemaakt van vragenlijsten in het Nederlands; er waren geen vertaalde vragenlijsten beschikbaar.

² We hanteren de term 'niet-westers' hier, omdat hij in het onderzoek als categorie is gebruikt. Dat deze term niet meer in zwang is en inmiddels door het CBS niet meer wordt gebruikt, is ons bekend. Ook het SCP gebruikt deze term in haar rapportages niet meer.

³ Om te mogen stemmen voor de Tweede Kamer is de Nederlandse nationaliteit dus een vereiste. Voor de gemeenteraad is het zo dat niet-EU-burgers kiesgerechtigd zijn als zij op de dag van kandidaatstelling vijf jaar legaal en onafgebroken in Nederland hebben verbleven.

A.2 Toelichting op de analyses

A.2.1 Toelichting analyses op basis van SIM

Voor de multivariate analyses in de SIM zijn structurele vergelijkingsmodellen (SEM-analyses) gebruikt. Daarbij was het streven om constructen via latente variabelen te meten. Er is nagegaan in hoeverre items over respectievelijk representatie, vertrouwen en politieke participatie te meten zijn met de in de SIM beschikbare items. Ook voor items die ervaren discriminatie en opvattingen over het maatschappelijk klimaat beogen te meten, is nagegaan of zij onder te brengen zijn bij een latente variabele. In deze bijlage is er bijzondere aandacht voor de meetmodellen en beslissingen die zijn genomen om tot de uiteindelijke meetmodellen te komen.

Om de adequaatheid van een bepaalde schaal te bepalen is gebruikgemaakt van een structureel vergelijkingsmodel. Hierbij zijn zowel exploratieve (EFA) als confirmatieve factoranalyses (CFA) gebruikt. We introduceren hierna vier fitmaten om te bepalen of een structureel vergelijkingsmodel goed bij de verbanden in de data past. De afkappunten van deze fitmaten zijn niet in graniet gehouwen. Ze zijn een beetje vergelijkbaar met een stoplicht: naast een duidelijk rood ('geen goede fit') en groen ('wel een goede fit') is er ook oranje: een overgangsgebied met misschien nog een toelaatbare fit. De fitmaten geven in samenhang aan of een structureel vergelijkingsmodel goed bij de verbanden in de data past. Naast de χ^2 van het model (die in de SIM-analyses vanwege de forse aantallen altijd significant is en dus eigenlijk niets toevoegt) zijn de vier belangrijkste fitmaten:

- 1 **RMSEA** (*Root Mean Square Error of Approximation*): een combinatie van goede fit en zuinigheid. Bij de RMSEA staat ook vaak een '*P for test of close fit*'. Deze toetst of de gevonden RMSEA niet groter is dan 0,05 (deze moet dus niet-significant zijn). Echter, Hu en Bentler (1999) geven aan dat een $RMSEA \leq 0,06$ al een goede modelfit weergeeft. En volgens MacCallum et al. (1996) geeft een RMSEA tussen 0,08 en 0,10 een matige fit weer en onder de 0,08 een goede fit.
- 2 **SRMR** (*Standardized Root Mean Square Residual*): het gestandaardiseerd verschil tussen de waargenomen correlaties en de voorspelde correlaties. Vuistregels zijn (Hu en Bentler 1995): $SRMR < 0,05$ voor een goede fit en $SRMR < 0,08$ voor een redelijke fit.
- 3 **CFI** (*Comparative Fit Index*): vergelijkt hoeveel beter een model is dan het nulmodel (een model met correlaties van nul tussen geobserveerde variabelen). Een vuistregel is: $CFI > 0,95$ voor een goede fit. Maar een $CFI > 0,90$ betekent al een redelijke fit (Kline 2005).
- 4 **TLI** (*Tucker Lewis Index*): 'bestraft' het toevoegen van variabelen sterker dan CFI. Een vuistregel is een $TLI > 0,90$ voor een goede fit. TLI en CFI worden niet beïnvloed door steekproefomvang of variabelenverdeling.

Inhoudelijke en numerieke representatie één schaal?

Er is nagegaan of de items over inhoudelijke en numerieke representatie onder één noemer zijn te brengen. Dat blijkt niet het geval te zijn.

De items van de schaal voor institutioneel vertrouwen

De items lopen van 1 tot en met 4 (1 = heel veel vertrouwen, 4 = helemaal geen vertrouwen):

- vertrjus: mate van vertrouwen in de Nederlandse rechters
- vertrpol: mate van vertrouwen in de Nederlandse politie
- vertreg: mate van vertrouwen in de Nederlandse regering

De fitmaten van de latente variabele zijn perfect: RMSEA = 0,000; CFI = 1,000; TLI = 1,000; SRMR = 0,000.

Vormen stemgedrag en niet-geïstitutionaliseerde politieke participatie één schaal of twee schalen?

De items van de schaal voor stemgedrag:

- stemtk2 (Heeft u gestemd bij de vorige verkiezingen voor de Tweede Kamer?), 1) ja; 2) nee.
- stemint2 (Als er nu verkiezingen zouden zijn voor de Tweede Kamer, zou u dan stemmen?), 1) ja; 2) misschien; 3) nee.

De items van de schaal voor niet-geïstitutionaliseerde politieke participatie:

- polpart (contact opgenomen met politieke partij/politicus): 1) ja; 2) nee.
- polbijeem (een politieke inspraakbijeenkomst, hoorzitting of discussiebijeenkomst bezocht), 1) ja; 2) nee.
- polprot (meegedaan aan een protestactie, protestmars of demonstratie?), 1) ja; 2) nee.
- poldisc (meegedaan aan een politieke discussie of acties via internet, e-mail, enz.), 1) ja; 2) nee.

Deze variabelen kunnen niet als intervalvariabelen worden behandeld, maar alleen als geordende categoriale variabelen (daarom is de fitmaat SRMR niet beschikbaar). Als deze zes items worden gemeten met één latente variabele is de fit niet goed genoeg: RMSEA: 0,103; CFI: 0,914; TLI: 0,856. Met twee latente variabelen is de fit wel goed: RMSEA: 0,026; CFI: 0,995; TLI: 0,991. De correlatie tussen de latente variabelen is laag: 0,32.

Conclusie: er moeten twee latente variabelen worden onderscheiden.

Vormen ervaren discriminatie en maatschappelijke inclusie één schaal of twee schalen?

De items van de schaal voor ervaren discriminatie lopen van 1 tot en met 5, waarbij een hogere waarde vaker discriminatie is:

- discalg Hoe vaak gebeurt dit volgens u? – Discriminatie personen met migratieachtergrond
- discalg2 Hoe vaak gebeurt dit volgens u? – Discriminatie personen met dezelfde migratieachtergrond als respondent disczelf Bent u zelf weleens gediscrimineerd door autochtone Nederlanders?
- nooitnl Ik zal nooit Nederlander worden in de ogen van de meeste Nederlanders.

De items van de schaal voor Maatschappelijke Inclusie lopen van 1 tot en met 5, waarbij een hogere waarde uitsluiting is:

- kansallo In Nederland krijg je als persoon met een migratieachtergrond alle kansen.
- resprech In NL worden je rechten als persoon met een migratieachtergrond gerespecteerd.
- nlgastv Nederland is een gastvrij land voor personen met een migratieachtergrond.
- openculta Nederland staat open voor andere culturen.

Als deze acht items met één latente variabele worden gemeten, is de fit slecht: RMSEA = 0,183; CFI = 0,805; TLI = 0,728; SRMR = 0,080. Met twee latente variabelen is de fit redelijk: RMSEA = 0,078; CFI = 0,966; TLI = 0,950; SRMR = 0,041.

De correlatie tussen de latente variabelen ervaren discriminatie en maatschappelijke inclusie is 0,67. Redelijk hoog, maar de latente variabelen meten niet hetzelfde (dan zou de correlatie bv. hoger moeten zijn dan 0,80).

Conclusie: er moeten twee latente variabelen worden onderscheiden.

Overzicht variabelen

Er kunnen in totaal vijf latente variabelen onderscheiden worden met voldoende fitmaten. Het gaat om de afhankelijke variabelen institutioneel vertrouwen, stemgedrag en niet-geinstitutionaliseerde politieke participatie. Daarnaast nemen we de latente variabelen ervaren discriminatie en maatschappelijke inclusie op als onafhankelijke variabelen. Deze worden in verdere structurele vergelijkingsmodellen met nog extra geobserveerde variabelen toegepast.

De afhankelijke variabelen bestaan daarom uit:

- 1 **inhoudelijke representatie.** Meting via de stelling: 'De belangen van mensen zoals ik worden in het Nederlandse parlement goed vertegenwoordigd.' 1 = helemaal oneens; 5 = helemaal eens.
- 2 **numerieke representatie.** Meting via de stelling: 'Het zou goed zijn als meer personen met een migratieachtergrond in de Tweede Kamer zouden zitten.' 1 = helemaal oneens; 5 = helemaal eens.
- 3 **institutioneel vertrouwen.** Meting via een latente variabele samengesteld uit: vertrouwen in Nederlandse regering, politie en rechters. Lage score = weinig vertrouwen; hoge score = veel vertrouwen.
- 4 **stemgedrag.** Meting via een latente variabele samengesteld uit: 'Heeft u gestemd bij de vorige verkiezingen voor de Tweede Kamer?' en 'Als er nu verkiezingen zouden zijn voor de Tweede Kamer, zou u dan gaan stemmen?'
- 5 **niet-geinstitutionaliseerde politieke participatie.** Meting via een latente variabele samengesteld uit: 'Heeft u de afgelopen twee jaar gebruikgemaakt van de mogelijkheden om politiek iets aan de orde te stellen via a) contact opnemen politieke partij/politicus; b) bezoek inspraakbijeenkomst, hoorzitting of discussiebijeenkomst; c) meedoen aan protestactie, protestmars of demonstratie; d) meedoen aan politieke discussie of acties via internet, e-mail, sms, WhatsApp, Facebook of andere sociale media?'

Onafhankelijke variabelen

Naast de variabelen die ervaren discriminatie en maatschappelijke uitsluiting meten, nemen we in de multivariate modellen een aantal individuele kenmerken op. In de theoretische verkenning in hoofdstuk 1 is gewezen op wat de identiteit-naar-politiek-link wordt genoemd (Lee 2008). Mede onder invloed van ervaren uitsluiting kan er sprake zijn van identificatieprocessen die ertoe kunnen leiden dat percepties over de herkomstgroep, religie en plaats in de samenleving worden versterkt en als gevolg daarvan de beelden over representatie, vertrouwen en politieke participatie worden beïnvloed. In de SIM is in brede zin informatie verzameld over de etnische en religieuze identiteit. Deze benutten we in de multivariate analyses. Het betreft vragen over de mate waarin respondenten zich lid van de herkomstgroep voelen, in hoeverre ze zich Nederlander voelen, en of ze een religie aanhangen en het belang dat ze hieraan toekennen. Verder is de etnische signatuur van de sociale contacten onderdeel van de multivariate analyse. Hier is tot op zekere hoogte sprake van samenhang met etnische identificatie (vgl. Huijnk et al. 2015). In die lijn zou verwacht kunnen worden dat

overwegend contacten met leden van de herkomstgroep aanleiding zouden kunnen geven tot een geringere mate van representatie en vertrouwen n. Daarnaast gaan we na in hoeverre sociaal-economische variabelen (opleiding, arbeidsmarktpositie) en sociaal-demografische variabelen (leeftijd, geslacht, gezondheid) samenhangen met variatie in ervaren representatie, institutioneel vertrouwen en politieke participatie.

- ervaren discriminatie: latente variabele op basis van vier items.
- opvattingen over maatschappelijke inclusie: latente variabele op basis van vier items.
- leeftijd (15 jaar en ouder).
- geslacht.
- herkomstgroep: 1) Turks; 2) Marokkaans; 3) Surinaams; 4) Caribisch Nederland; 5) Somalisch; 6) Iraans; 7) Nederlands/zonder migratieachtergrond.
- generatie: 1) eerste generatie; 2) tweede generatie.
- opleiding: in vier categorieën, inclusief schoolgaanden, die worden ingedeeld naar het type opleiding dat ze op het moment van de meting volgen. Categorieën: 1) ten hoogste basisonderwijs; 2) vmbo/mavo; 3) mbo/havo/vwo; 4) hbo/wo.
- sociaal-economisch: 1) werkzame beroepsbevolking; 2) werkloze beroepsbevolking; 3) niet-beroepsbevolking.
- religie: Combinatie van de variabele ‘Rekent u zich tot een bepaalde religie of godsdienst?’(1) ja; 2) nee) en antwoord op de stelling ‘Mijn geloof is een belangrijk deel van mijzelf’ (variabele relzelf, van helemaal mee eens tot helemaal mee oneens 1-5).
 - variabele religie: 1 (geloof = 2); 2 (relzelf = 5); 3 (relzelf = 4); 4 (relzelf = 3); 5 (relzelf = 2); 6 (relzelf = 1).
- gezondheid: ervaren gezondheid, van zeer goed naar zeer slecht (1-5).
- psychische gezondheid: mhi5_schaal (psychische gezondheid, volgens Mental Health Index (MHI), alternatief is dummy MHI-5 dichotoom (psychisch ongezond < 40).
- sociale contacten:
 - Hoe vaak contact met <herkomstgroep> vrienden of kennissen? Van elke dag tot nooit/minder dan 1 keer per jaar (1-5).
 - Hoe vaak contact met autochtone vrienden of kennissen? Van elke dag tot nooit/minder dan 1 keer per jaar (1-5).
- identificatie:
 - In hoeverre voelt u zich Nederlander? Van heel sterk tot helemaal niet (1-5).
 - In hoeverre voelt u zich <herkomstgroep>? Van heel sterk tot helemaal niet (1-5).

A.2..2 Toelichting analyses op basis van DPES/DEMES

Operationalisering afhankelijke variabelen

In deze paragraaf volgt eerst een toelichting op de operationalisatie. Tenzij anders vermeld zijn respondenten met een missende waarde op een item niet meegenomen in de operationalisatie. Voor de kernconcepten van deze studie zijn in DPES/DEMES de volgende items beschikbaar:

Representatie

item	vraag	antwoorden	schaalnaam
M50	Vindt u dat er op dit moment te veel of te weinig Tweede Kamerleden zijn met een migratieachtergrond?	veel te weinig; te weinig; precies genoeg; te veel; veel te veel	gepercipieerde representatie
M51	Vindt u dat de belangen van mensen met een migratieachtergrond voldoende worden vertegenwoordigd in het Nederlandse parlement?	veel te weinig; te weinig; precies genoeg; te veel; veel te veel	
V252	Kamerleden bekommeren zich niet om de mening van mensen zoals ik.	dat is zo; dat is niet zo	External political efficacy
V253	De politieke partijen zijn alleen maar geïnteresseerd in mijn stem en niet in mijn mening.	dat is zo; dat is niet zo	
V254	Mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op de regeringspolitiek.	dat is zo; dat is niet zo	

Vertrouwen

item	vraag	antwoorden	schaalnaam
	De volgende vraag gaat over uw vertrouwen in een aantal instellingen in Nederland. Hieronder staat een aantal instellingen. Wilt u voor deze instellingen aangeven hoeveel vertrouwen u daarin heeft?		institutioneel vertrouwen
So45	het leger	veel vertrouwen; tamelijk veel vertrouwen; niet zo veel vertrouwen, helemaal geen vertrouwen	
So46	rechters		
So47	de pers		
So48	de politie		
So49	de regering		
So50	de Tweede Kamer		
So51	ambtenaren		
So53	de Europese Unie		
So56	politieke partijen		
V230	Vindt u dat de afgelopen Tweede Kamerverkiezingen eerlijk of oneerlijk zijn verlopen?	1 eerlijk – 5 oneerlijk	vertrouwen in het electoraal proces
	Hoe betrouwbaar vindt u:	heel betrouwbaar; betrouwbaar; niet betrouwbaar, maar ook niet onbetrouwbaar; onbetrouwbaar; heel onbetrouwbaar	
N137	stemmen in een stembokje op een stembureau		
N138	stemmen per post		
N139	stemmen per volmacht		

Participatie

item	vraag	antwoorden	schaalnaam
V160	Hebt u bij de Tweede Kamerverkiezingen van maart 2021 gestemd?	ja; nee	electorale participatie
V027	In de weken voorafgaand aan de verkiezingen werden op de televisie debatten gevoerd tussen de lijsttrekkers van de grote politieke partijen. Hebt u:	één of meer debatten helemaal gezien; fragmenten van debatten gezien; de debatten helemaal niet gezien	campagnevolggedrag
So42	In welke mate volgt u de politiek (via tv, radio, de krant of het internet)?	heel veel; tamelijk veel; niet zoveel; helemaal niet	
V025	In welke mate hebt u de verkiezingscampagne gevolgd?	zeer intensief; intensief; niet zo intensief; in het geheel niet	
	Er zijn verschillende manieren om iets politiek aan de orde te stellen of invloed uit te oefenen op politici en de overheid. Wilt u de volgende mogelijkheden bekijken, en aangeven van welke daarvan u in de afgelopen 5 jaar gebruik heeft gemaakt?		
N164	politieke partij of organisatie ingeschakeld	genoemd (1); niet genoemd (0)	contact leggen
N167	meegedaan aan een door de overheid georganiseerde inspraakbijeenkomst, hoorzitting of discussiebijeenkomst		
V283	contact opgenomen met een politicus of ambtenaar		
V284	meegedaan aan een actiegroep	genoemd (1); niet genoemd (0)	onconventionele vocaliteit
V285	meegedaan aan een protestactie, protestmars of demonstratie		
V286	deelgenomen aan acties via sociale media als Twitter of Facebook		
	De volgende vragen gaan over mogelijke lidmaatschappen en uw politieke actiebereidheid. Kunt u aangeven of u lid bent bij één of meerdere van onderstaande opties?		NGO-lidmaatschap
V270	milieu- en natuurorganisatie	genoemd (1); niet genoemd (0)	
V271	organisatie gericht op de derde wereld, mensenrechten of de vrede		

Discriminatie en verbondenheid

Item	Vraag	Antwoorden	Schaalnaam
	Hoe vaak denk u dat de volgende groepen in Nederland worden gediscrimineerd?		
N164	mensen met een donkere huidskleur	nooit; bijna nooit; af en toe; vaak; zeer vaak	Gepercipieerde discriminatie
N167	mensen met een migratieachtergrond	nooit; bijna nooit; af en toe; vaak; zeer vaak	
So82	In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende uitspraken over de verbondenheid met Nederland?: Ik voel me verbonden met Nederland en Nederlanders.	helemaal mee eens; mee eens; niet mee eens, maar ook niet mee oneens; mee oneens; helemaal mee oneens	verbondenheid met Nederland
M55	Ik voel me sterk verbonden met het land van mijn migratieachtergrond.	helemaal mee eens; mee eens; niet mee eens, maar ook niet mee oneens; mee oneens; helemaal mee oneens	verbondenheid met 'land van herkomst'

Uitkomsten operationaliseringen

- **representatie.** In lijn met de bestaande literatuur en conceptuele logica levert een exploratieve factoranalyse van de items M50, M51, V244, V252, V253 en V254 twee factoren op, waarbij respectievelijk de eerste twee en de laatste drie sterk laden op de factoren (factorlading in de *pattern matrix* > 0,75).⁴ Vervolgens zijn twee schalen gemaakt:
 - **gepercipieerde representatie.** Het simpele gemiddelde van de twee items is genomen (Cronbach's alfa 0,91) en lineair herschaald zodat de schaal van 0 tot 4 loopt, met stappen van 0,5, leidend tot 244 geldige waarden (enkel DEMES). Een hogere score indiceert meer ervaren representatie.
 - **'external political efficacy' (EPE).** De som van de drie items is genomen (Cronbach's alfa 0,84) en lineair herschaald, zodat de schaal van 0 tot 3 loopt, met stappen van 1, leidend tot 2864 geldige waarden. Een hogere score indiceert meer ervaren *external political efficacy*.
- **vertrouwen.** De factoranalyse laat een sterke samenhang zien tussen een breed pallet van vertrouwenitems. Op theoretisch-conceptuele gronden en gezien de focus van het onderzoek zijn twee schalen gemaakt:
 - **institutioneel vertrouwen.** In een separate factoranalyse laden alle negen items op dezelfde betrouwbare dimensie (factorlading > 0,55; Cronbach's alfa 0,88). Het simpele gemiddelde is genomen en herschaald van 0 tot 3, waarbij een hogere score meer vertrouwen aangeeft, voor 3337 respondenten.
 - **vertrouwen in het electoraal proces.** De vier items (Cronbach's alfa 0,74; wordt niet hoger door items weg te laten) zijn op vijfwaardenschalen gemeten. Het simpele gemiddelde is genomen en herschaald van 0 tot 4, waarbij een hogere score meer vertrouwen aangeeft, voor 3486 respondenten.
- **participatie.** Op basis van een factoranalyse op 16 participatie-items, de conceptuele literatuur en de meerwaarde voor de SIM zijn we gekomen tot vijf uitkomstitems en -schalen.
 - **electorale participatie.** Gebaseerd op één item met twee waarden: gestemd (1) of niet gestemd (0), met 4093 geldige waarden.
 - **campagnevolggedrag.** De drie items (Cronbach's alfa 0,75; wordt niet hoger door items weg te laten) zijn eerst alle drie lineair herschaald naar schalen van 0 tot 3, waarbij een hogere score meer betrokkenheid aangaf. Hiervan is het simpele gemiddelde genomen, leidend tot 3909 geldige waarden.
 - **contact leggen.** De drie items (Cronbach's alfa 0,56; wordt niet hoger door items weg te laten) zijn opgeteld, waardoor een schaal van 0 tot 3 ontstaat, waarbij een hogere score aangeeft dat een respondent via meer routes contact heeft gezocht. De schaal telt 3957 geldige waarden.
 - **onconventionele vocaliteit.** De drie items (Cronbach's alfa 0,48; wordt niet hoger door items weg te laten) zijn opgeteld, waardoor een schaal van 0 tot 3 ontstaat, waarbij een hogere score aangeeft dat een respondent via meer routes actievoert/protesteert. De schaal telt 3957 geldige waarden.
 - **NGO-lidmaatschap.** De twee items (Cronbach's alfa 0,54) zijn opgeteld, waardoor een schaal van 0 tot 2 ontstaat, waarbij een hogere score aangeeft dat een respondent van meer type organisaties lid is. De schaal telt 4008 geldige waarden.

⁴ Voor alle genoemde factoranalyses geldt: *Principal Axis Factoring*, *Oblique* rotatie, *listwise deletion*.

Selectie onafhankelijke variabelen

In lijn met het onderzoeksvoorstel is een kernverklarende variabele de mate van discriminatie en in die lijn staan ook vragen rond verbondenheid met Nederland en het land van herkomst centraal. De operationalisatie hiervan lichten we hierna uitgebreider toe, net als die van de migratieachtergrondvariabelen. Daarnaast zijn tal van socio-economische en demografische variabelen opgenomen, die zoveel mogelijk in lijn zijn gebracht met de opzet van het onderzoek op basis van SIM. Variabelen die in dat onderzoek zijn opgenomen, maar hier ontbreken, waren simpelweg niet aanwezig in de DPES/DEMES.

- **discriminatie.** Deze index is op twee items gebaseerd die in beide datasets aanwezig zijn (Cronbach's alfa 0,85), waarvan het gemiddelde is genomen, waardoor deze loopt van 0 tot 4, met stappen van 0,5, met 3899 respondenten.
- **verbondenheid.** Hiervoor gebruiken we twee items. Die nemen we apart op, omdat verbondenheid met Nederland en land van herkomst elkaars tegenpolen niet zijn, noch conceptueel-theoretisch, noch empirisch (correlatie -0,05; $p = 0,32$).
 - **verbondenheid met Nederland.** Eénitemvariabele op een vijfpuntsschaal (0-4) met 4028 geldige waarnemingen.
 - **verbondenheid met 'land van herkomst'.** Eénitemvariabele op een vijfpuntsschaal (0-4) met 361 geldige waarnemingen (enkel in DEMES uitgevraagd).
- **socio-economische en demografische variabelen.** Deze zijn gebaseerd op en in lijn gebracht met het SIM-onderzoek. Daarnaast is bij de operationalisatie in het geval van een zeer groot aantal *missings*, het concept gedummificeerd met een aparte categorie voor de *missings*, om zoveel mogelijk cases te behouden.
 - **opleiding.** Hoogst afgeronde opleiding,⁵ als volgt gecategoriseerd: laag (geen hedendaagse startkwalificatie) midden 1 (mbo); midden 2 (havo/vwo); hoog (hbo/wo); onbekend. Opgenomen met dummyvariabelen, $n = 5604$.
 - **hoofdactiviteit.** In drie groepen gecodeerd: werkend; werkloos; niet op de arbeidsmarkt. Opgenomen met dummyvariabelen, $n = 5106$.
 - **leeftijd.** Opgenomen in vijfjaarcategorieën met twee uitzonderingen: de jongste categorie loopt van 18 t/m 20 en de hoogste van 67 tot de oudste persoon. Deze categorisering is gebaseerd op de CBS-indeling. We nemen de variabele als interval op, $n = 5536$.
 - **geslacht.** Op basis van de data is de dummy 'vrouw' gemaakt, met als referentie man, waarbij de ene non-binaire persoon niet om statistische redenen is verwijderd maar een score van 0,5 is gegeven.
 - **gezondheid.** Een schaal op basis twee zelfgerapporteerde gezondheidsindicatoren (lichamelijk en geestelijk; Cronbach's alfa 0,67). Het simpele gemiddelde van de twee vijfpuntsschalen is genomen (0-4, stappen van 0,5), leidend tot 5178 geldige waarden.
 - **religiositeit.** Gemeten als zichzelf tot een religie rekenend, waarbij nee is afgezet tegen alle mensen die een religie noemen en de mensen van wie geen antwoord bekend is, waarmee de $n = 5604$ is.
 - **bezoek religieuze bijeenkomst.** Een ordinale vijfpuntsschaal die als interval wordt meegenomen (0-4, hogere score is vaker gebedshuis bezoeken); niet-religieuzen zijn

⁵ Dit is de terminologie die ten tijde van het onderzoek werd gehanteerd. Sindsdien heeft het SCP besloten niet langer te spreken in termen van hoge en lage opleiding.

als o gecodeerd. Er is gevraagd naar 'kerk, moskee, of godsdienstige bijeenkomst'; n = 5604.

- **migratieachtergrond.** Ten slotte een korte bespreking van hoe migratieachtergrond is meegenomen in het onderzoek, waarbij de bespreking van 'land van herkomst' ook de basis is van de vergelijking tussen kiesgerechtigden zonder migratieachtergrond en degenen met een niet-westerse migratieachtergrond.
 - **'land van herkomst'.** In de DEMES is gevraagd waar de respondent zelf geboren is en waar de ouders geboren zijn. Voor land van herkomst is het eigen geboorteland genomen als dat niet Nederland betreft. Als dit wel Nederland is, dan is het geboorteland van de ouders genomen. Zijn beide ouders in het buitenland geboren en wel in verschillende buitenlanden, dan is de respondent gevraagd met welk land de respondent zich het meest identificeert. Dat is dan gekozen. Op basis van de resulterende classificatie zijn de respondenten vervolgens geografisch geclusterd om tot categorieën met een redelijke grootte te komen, zolang de geografisch ligging dit toelaat. Landen die op zichzelf een relatief grote groep vertegenwoordigd hebben in de data, zijn apart gehouden.

De DPES bevat enkel informatie over het al dan niet een 'niet-westerse migratieachtergrond te hebben'. Dit categoriseren we als aparte groep (die dus ook landen en regio's uit de andere groepen omvat), om zo deze respondent niet te verliezen. We maken van deze categorisatie gebruik, omdat deze voortvloeit uit de steekproefdefinitie die toentertijd door CBS is gehanteerd voor het verzamelen van de DEMES is gemaakt. DEMES spreekt veelal over mensen met een Afrikaanse, Latijns-Amerikaanse of Aziatische migratieachtergrond, met uitzondering van Indonesië en Japan. Ook in SCP-studies wordt de term 'niet-westers' niet meer gebruikt, in lijn argumentatie zoals gegeven door het CBS en de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR). Gezien de sampling door CBS, zal hier de term echter nog wel gebezigd worden.

De volgende groepen onderscheiden we: geen migratieachtergrond (4002); voormalige Nederlandse Antillen (55); Suriname (171); Marokko (105); Turkije (128); anders MENA-regio (Midden-Oosten en Noord-Afrika) (96); anders Azië (75); anders Afrika (62); anders Latijns-Amerika (43); niet-westers, niet verder gespecificeerd (343).
 - **'generatie'.** In de modellen met enkel kiesgerechtigden met een migratieachtergrond maken we onderscheid tussen de zogenoemde eerste en tweedegeneratie op basis van verschaft informatie over het eigen geboorteland en dat van de ouders; n = 1466.

Keuze voor analysetechnieken

We geven een korte opsomming van kernelementen van de analyse. De syntax is te verkrijgen via Niels Spierings (Radboud Universiteit Nijmegen).

- Alle modellen zijn geanalyseerd op basis van OLS-regressiemodellen in SPSS; ook in het geval van de dichotome uitkomst electorale participatie, omdat dit modelvergelijking beter toelaat.
- Om de coëfficiënten te vergelijken zijn de modellen met dezelfde afhankelijke variabele steeds geschat op dezelfde steekproef.

- Voor de analyseren naar **verschillen in uitkomst voor mensen met en zonder migratieachtergrond** vergelijken worden drie tot vijf modellen gepresenteerd: 1) een model met enkel migratieachtergrond; 2) een model met de socio-economische en demografische kenmerken toegevoegd; 3) model 2 met toevoeging van verbondenheid met Nederland; 4) in het geval van vertrouwen en participatie, model 3 met toevoegen van EPE (*external political efficacy*); 5) in het geval van participatie, model 4 met toevoeging van de vertrouwensvariabelen. Deze opbouw volgt de analyses die zijn uitgevoerd met het SIM-onderzoek, zonder daarmee te ontkennen dat er in het geval van vertrouwen, EPE, discriminatie en in mindere mate participatie geen sprake kan zijn van tweewegscausaliteit. De focus in dit onderzoek ligt op samenhang en het stapsgewijs toevoegen van variabelen en dit geeft in ieder geval inzicht in de onderlinge verbondenheid van effect. De focus bij deze analysestap ligt op de vraag of toegevoegde variabelen deels het verschil verklaren tussen de twee startgroepen.
- De analyses op de sample met een **niet-westerse migratieachtergrond en de uitkomsten rond representatie en vertrouwen** volgen een vergelijkbare logica. Ze zijn echter niet direct gericht op het verklaren van verschillen tussen ‘landen van herkomst’, al worden deze variabelen samen met ‘migratiegeneratie’ in het eerste model (1) meegenomen, aangezien zij niet beïnvloed kunnen worden door de andere variabelen. Daarna worden de socio-economische en demografische factoren toegevoegd (2) en de variabelen die verbondenheid en discriminatiepercepties meten (3). In het geval van vertrouwen voegen we daarna EPE toe (4).
- De analyses op de sample met een **niet-westerse migratieachtergrond en de participatie** worden gelijkaardig geanalyseerd en gepresenteerd, met dien verstande dat de eerste twee en laatste twee stappen respectievelijk worden samengevoegd gezien de veelheid aan modellen. Het eerste model omvat migratieachtergrond, socio-economische en demografische kenmerken (1) en het tweede voegt verbondenheid, discriminatie, representatie en vertrouwen toe (2).
- In de tweede set modellen wordt ervaren representatie niet als verklarende variabele opgenomen (als onderdeel van representatie). Wel opnemen zou de steekproef dusdanig verkleinen dat de waarde van de modellen onevenredig zou afnemen.
- De modellen zijn gewogen op basis van demografische gegevens.

A.2.3 Reikwijdte analyses

De kracht van de analyses op basis van DPES/DEMES ligt in de unieke combinatie aan data. De belangrijkste beperking ligt in de beperkte n. In dat licht dienen we voorzichtig te zijn met het trekken van sterke conclusies. Daarom is in de interpretaties vooral gekeken naar de grotere patronen door de modellen heen. In het onderzoek als geheel geldt dat ook uitzoemend gekeken wordt naar de patronen die herkenbaar zijn in SIM en DPES/DEMES, ongeacht de deels andere doelpopulatie, andere items en andere analysetechnieken. Als beide onderzoeken ondanks vergelijkbare resultaten hebben, is dat een sterke indicatie dat een relatie wel of juist niet bestaat.

De voorzichtigheid dient zeker ook gehanteerd te worden bij het interpreteren van verschillen tussen herkomstgroepen, omdat sommige groepen erg kleine deelsteekproeven bevatten. Hier worden in het rapport dan ook weinig uitspraken over gedaan. Daarvoor zijn de SIM-data geschikter. Daarentegen geven de DPES-/DEMES-data juist een goed zicht op welke relaties waarschijnlijk bestaan onder de gehele populatie van mensen met een niet-westerse migratieachtergrond, terwijl het meeste onderzoek op de grootste en meest gepolitiseerde groepen focust.

Niet onbelangrijk om in herinnering te roepen is dat de DEMES-/DPES-data zijn verzameld onder kiesgerechtigden. Dit heeft voor- en nadelen, maar het betekent in elk geval dat resultaten bijvoorbeeld niet zomaar gegeneraliseerd kunnen worden naar recentere migranten, zoals uit Syrië. In dat licht is het eveneens goed om te realiseren dat de vragenlijst in het Nederlands was opgesteld. Dat kan mogelijk geleid hebben tot vertekening op zaken als verbondenheid en participatie, waarbij overschatten van de uitkomst en onderschatting (in verband met indirecte selectie op de afhankelijke variabele) mogelijk is.

Bij de analysetechnieken ligt de focus op het onderzoeken van de samenhang. Mede daarom, en om gemakkelijker te interpreteren resultaten te generen, is gekozen voor reguliere analysetechnieken. In dat licht en gezien de soort data moeten we zeer terughoudend zijn met het interpreteren van resultaten in termen van causaliteit.

B Toelichting op het kwalitatieve onderzoek: focusgroepen en individuele interviews

B.1 Focusgroepen

B.1.1 *Selectie*

Nadat de bevindingen van het kwantitatieve onderzoek in hoofdlijnen bekend waren, zijn zes focusgroepen gehouden. Mede naar aanleiding van de bevindingen in het kwantitatieve onderzoek en aansluitend op onze indeling in gronden van uitsluiting zijn twee focusgroepen gehouden met personen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond (uitsluitingsgrond: herkomst/religie), twee met personen met een Surinaamse en Caribisch-Nederlandse achtergrond (huidskleur, postkoloniale achtergrond) en twee met personen met een Syrische achtergrond (vluchtelingenachtergrond). De onderzoeksgroep bestond uit personen tussen de 18 en 35 jaar, van wie de personen met een Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Caribische achtergrond tot de tweede generatie behoorden. Daarbij probeerden we evenwichtige spreiding te realiseren naar geslacht, regio en opleiding. Uit het kwantitatieve onderzoek kwam naar voren dat met name jongeren en leden van de tweede generatie uitsluiting ervaren en dat dit in het bijzonder gerelateerd bleek te zijn aan ervaren representatie. Deze bevindingen vormden de grondslag voor de keuze voor de generatie en leeftijdscategorie. De gesprekken met Syrische respondenten zijn in de herkomsttaal gevoerd, in de andere focusgroepen waren de gesprekken in het Nederlands. In totaal is met 45 personen gesproken. De zes focusgroepen zijn in de periode begin juli tot en met eind september 2022 gehouden.

B.1.2 *Gekozen benadering*

De fenomenologische benadering vormde de basis voor de uitvoering van de focusgroepen. Deze benadering is geschikt wanneer de te onderzoeken verschijnselen relateren aan een (persoonlijke) context en de verschijnselen interessant zijn voor de manier waarop deelnemers de gevolgen van die context ervaren. Vanuit een fenomenologisch perspectief wordt het onderscheid en de relatie tussen subjectieve en objectieve aspecten van de werkelijkheid gevormd door de houding van deelnemers ten opzichte van de wereld om hen heen. Culturele en historische aspecten (bv. migratiegeschiedenis) spelen daarbij een belangrijke rol. Deze aspecten beïnvloeden de waarden, idealen, en normen van deelnemers. Hoe beïnvloedt bijvoorbeeld het feit dat deze deelnemers zijn opgegroeid in een migrantengezin hun kijk op de politiek? Er is daarbij geen strikte grens tussen subjectieve en objectieve elementen de omgeving (Desjarlais en Throop 2011). We zijn niet geïnteresseerd in het reconstrueren van een bepaalde werkelijkheid, maar in de perspectieven en ervaringen van deelnemers, en hoe de contexten waarin zij leven daarop van invloed is. Concreet betekent dit dat in de focusgroepen aandacht is besteed aan hoe 1) hoe mensen in hun dagelijks leven een bepaald fenomeen (representatie, institutioneel vertrouwen) ervaren; 2) welke contexten invloed hebben op die situatie (o.a. in-/uitsluiting, sociaal-economische positie, migratieachtergrond); 3) welke invloed historische gebeurtenissen in hun leven daarop hebben; en 4) hoe dit doorwerkt op het leven van mensen in termen van politiek gedrag, politieke representatie en institutioneel vertrouwen. Met de focusgroepen hebben we meer inzicht gekregen in de kernconcepten van het onderzoek, konden gevonden verbanden in het kwantitatieve onderzoek worden geduid en zijn we aanvullende verklaringen op het spoor gekomen.

B.1.3 Voorbereiding op de focusgroepen

De werving van deelnemers, de gespreksleiding en het transcriberen van de gesprekken is uitgevoerd door Labyrinth Onderzoek & Advies. Daarbij is nauw samengewerkt tussen de onderzoekers van dit project en die van Labyrinth. De eerste versie van de gesprekslijst is door ons opgesteld en vervolgens verschillende keren met Labyrinth besproken. Labyrinth heeft de topiclijst getest. Deze bleek met name voor de praktisch opgeleiden niet goed te werken: sommige vragen waren te abstract. Daarom is vervolgens een voor praktisch en theoretisch opgeleide groepen een enigszins van elkaar verschillende topiclijst opgesteld. Bij de topiclijst voor de praktisch opgeleide groepen zijn er meer concrete vragen opgenomen, met bijvoorbeeld foto's en namen van specifieke politici.

Labyrinth heeft een voorstel gedaan voor gespreksleiders, met wie wij vervolgens een gesprek hebben gehad. In gezamenlijk overleg is toen een keuze gemaakt. Met de gespreksleiders zijn instructiebijeenkomsten gehouden waarin Labyrinth en wij het onderzoek en de topiclijst hebben toegelicht. De gespreksleiders hadden dezelfde migratieachtergrond als de deelnemers.⁶

B.1.4 De gesprekken

In de focusgroepen is allereerst ruim aandacht besteed aan representatie: welk beeld hebben deelnemers hiervan? In hoeverre ervaren ze dat er aandacht is voor hun belangen en wensen in de politiek? En in hoeverre hebben ze het idee dat ze onderdeel (mogen) zijn van het politieke systeem? In de gesprekken hebben we gevraagd naar hoe zij aankijken tegen descriptieve en inhoudelijke representatie, met aandacht voor vraagstukken als het slavernijverleden en de plaats van het geloof in de Nederlandse samenleving. Vervolgens zijn deze onderwerpen gerelateerd aan ervaringen met in- en uitsluiting en institutioneel vertrouwen. De focusgroepen gingen tot slot in op de vraag in hoeverre personen politiek actief (zouden willen) zijn en wat de redenen zijn om al dan niet te participeren.

De onderzoekers van dit project hebben tijdens de focusgroepen online meegekeken, maar geen inbreng gehad tijdens het gesprek. Wel zijn na afloop impressies gedeeld met Labyrinth over opmerkelijke bevindingen, gespreksvoering en onderdelen van de topiclijst. De gesprekken zijn woordelijk uitgewerkt in gespreksverslagen die de basis vormen voor de analyse. De analyse is gedaan via codering met behulp van MAXQDA.

De wijze van werving, de samenstelling van de groepen en het verloop van de gesprekken staan uitgebreid beschreven in de door Labyrinth opgestelde methodologische verantwoording (Khajavi en Koç 2022).

B.2 Kwalitatief onderzoek onder personen die politiek en maatschappelijk actief zijn

Onderzoek onder personen die politiek en maatschappelijk actief zijn vormt het sluitstuk van dit project. Door deze groep in het onderzoek te betrekken, willen we meer inzicht krijgen in wat mensen beweegt om dergelijke activiteiten te ontplooiën en in hoeverre (ontwikkelingen in) het politieke en maatschappelijke discours over in- en uitsluitingsprocessen (*othering*) hierbij een rol hebben gespeeld. Verder hebben we in kaart gebracht welke strategieën zij hebben ontplooid om invloed uit te oefenen en welke ervaringen ze hiermee hebben opgedaan.

⁶ Bij de groepen personen met een Surinaamse/Caribische en Turkse/Marokkaanse achtergrond ging het dus om een deel van de deelnemers bij wie de achtergrond overeenkwam met die van de gespreksleider.

B.2.1 Selectie

Bij het benaderen van onze gesprekspartners hebben we onderscheid gemaakt in de manier waarop personen politiek en maatschappelijk actief zijn. Het gaat om personen die zich collectief hebben georganiseerd rondom uitsluitingsmechanismen en actief zijn binnen de bewegingen op het terrein van antiracisme en discriminatie. Daarnaast zijn personen met een migratieachtergrond geïnterviewd die in de formele politiek bij verschillende partijen actief zijn. Ook spraken we met personen die tot op zekere hoogte maatschappelijk zichtbaar zijn binnen het politieke systeem, bijvoorbeeld omdat ze gekozen zijn (geweest) in een politiek orgaan (gemeenteraad of parlement), of omdat ze het gezicht zijn van een bepaalde organisatie (voorzitter of bekend bestuurslid). Ook hebben we personen geïnterviewd die zich nadrukkelijk hebben gemanifesteerd in het politieke en maatschappelijke debat. De gekozen categorieën sluiten elkaar niet volledig uit: personen die actief zijn binnen bewegingen zijn vaak ook actief (geweest) in een politieke partij, en degenen die zich mengen in het maatschappelijk debat zijn vaak gelieerd aan een beweging of politieke partij.

B.2.2 Opbouw van de gesprekken

De gesprekken zijn gevoerd aan de hand van een topiclijst, die in hoofdlijnen de volgende opbouw en onderwerpen had en deels overeenkwam met de topiclijst voor de focusgroepen:

- 1 In kaart brengen van politieke participatie: wat doet de respondent nu en wat heeft diegene eerder gedaan?
- 2 Wat zijn de achterliggende redenen voor politieke participatie? Relateren aan representatie, institutioneel vertrouwen, in- en uitsluiting en andere voor politieke participatie relevante factoren.
- 3 Wat doet de respondent om invloed uit te oefenen? Waarom deze strategieën? Wat werkt, wat niet en waarom? In hoeverre is in- en uitsluiting hier van belang?
- 4 Welke aanbevelingen/suggesties heeft de respondent voor beleid om politieke gedrag, representatie en institutioneel vertrouwen bij personen met een migratieachtergrond te bevorderen?

In de gesprekken hebben we ernaar gestreefd om een beeld te krijgen welke ervaringen gedurende de levensloop eraan hebben bijgedragen om politiek actief te worden. We hebben respondenten gevraagd naar de mogelijke betekenis van de opvoeding, hun ervaringen in het onderwijs en op de arbeidsmarkt, en naar (veranderingen in) het politieke en maatschappelijke discours. Hierbij merken we op dat we binnen het bestek van dit onderzoek slechts een globaal inzicht hebben gekregen in deze levensloopfactoren. Een uitgebreide reconstructie van de levensloop (*life stories*) vergt een meer intensieve en langdurigere aanpak.

B.2.3 Werving en interviews

We hebben allereerst respondenten via onze eigen netwerken benaderd. In de gesprekken hebben we gevraagd of de respondent andere gesprekspartners kent die voor het onderzoek interessant zouden zijn. In totaal zijn met 21 personen diepte-interviews gehouden. Er is naar gestreefd om in de onderscheiden categorieën – beweging/belangenorganisatie, politieke partij, actief in politiek/maatschappelijk debat – ongeveer evenveel interviews af te nemen en een evenwichtige spreiding te realiseren naar geslacht, regio en migratieachtergrond. De interviews zijn afgenomen door vijf personen uit het onderzoeksteam in de periode december 2022 tot en met maart 2023. De gesprekken zijn woordelijk getranscribeerd. De analyse is gedaan via codering met behulp van MAXQDA.

Literatuur

- Dagevos, J. en J. Kappelhof (2022). *Survey integratie migranten 2020. Uitvoering van veldwerk ten tijde van corona. Verantwoording van de opzet en uitvoering van een survey onder personen met een Turkse, Marokkaanse, Surinaamse, Poolse, Iraanse, Somalische achtergrond, een achtergrond in het Caribisch deel van het Koninkrijk (Aruba, Curaçao, Sint Maarten, Bonaire, Sint Eustatius en Saba) en zonder migratieachtergrond*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dagevos, J., Damen, R., en M. Voogd-Hamelink (2022). *Gevestigd, maar niet thuis*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Desjarlais, R. en C.J. Throop (2011). Phenomenological approaches in anthropology. In: *Annual Review of Anthropology*, jg. 40, nr. 1, p. 87-102.
- Hu, L.T. en P.M. Bentler (1995). Evaluating model fit. In: R.H. Hoyle (red.), *Structural equation modeling: Concepts, issues and application* (p. 77-99). Thousand Oaks: Sage.
- Hu, L.T. en P.M. Bentler (1999). Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives. In: *Structural Equation Modeling*, jg. 6, nr. 1, p. 1-55.
- Huijnk, W., J. Dagevos, M. Gijsberts en I. Andriessen (2015). *Werelden van verschil. Over de sociaal-culturele afstand en positie van migrantengroepen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Jacobs, K., M. Lubbers, T. Sipma, N. Spierings en T. van der Meer (2021). *Dutch Parliamentary Election Study 2021 (DPES/NKO 2021)*. Den Haag: DANS Data Station Social Sciences and Humanities (doi.org/10.17026/dans-xy-ac9q).
- Khajavi, J. en R. Koç (2022). *Methodologische rapportage SCP-focusgroepen politieke representatie*. Utrecht: Labyrinth Onderzoek & Advies.
- Kline, R.B. (2005). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling* (tweede editie). New York: Guilford.
- Kruis, T. (2021). *Methodologische rapportage SIM 2020*. Utrecht: Labyrinth Onderzoek & Advies.
- Lee, T., (2008). Race, immigration, and the identity-to-politics link. In: *Annual Review of Political Science*, jg. 11, p. 457-478.
- Lubbers, M., T. Sipma en N. Spierings (2021). *Dutch Ethnic Minority Election Study 2021 (DEMES 2021)*. Den Haag: DANS Data Station Social Sciences and Humanities (doi.org/10.17026/dans-26b-xrqu).
- MacCallum, R.C., M.W. Browne en H.M. Sugawara (1996). Power Analysis and Determination of Sample Size for Covariance Structure Modeling. In: *Psychological Methods*, jg. 1, nr. 2, p. 130-149.
- Sipma, T., K. Jacobs, M. Lubbers, N. Spierings en T. van der Meer (2021a). *Dutch Parliamentary Election Study 2021 (DPES/NKO 2021): Research description and codebook*. Nijmegen: Stichting Kiezersonderzoek Nederland.
- Sipma, T., M. Lubbers, T. van der Meer, N. Spierings, K. Jacobs (2021b). *Versplinterde vertegenwoordiging: Nationaal Kiezersonderzoek 2021*. Amsterdam: Stichting Kiezersonderzoek Nederland. Geraadpleegd 1 juli 2023 via www.dpes.nl/wp-content/uploads/2021/11/NKO-2021-Versplinterde-vertegenwoordiging.pdf.
- Sipma, Take, M. Lubbers en N. Spierings (2021c). *Dutch Ethnic Minority Election Study 2021 (DEMES 2021): Research description and codebook*. Nijmegen: Radboud Social Cultural Research/Stichting Kiezersonderzoek Nederland.